

1991–2017

KARIES- SKRÁSETING

Börn frá 5–15 ár

INNIHALDS- YVIRLIT

Inngangur	síða 4
Samanbering, Norðurlond	síða 5
Mynd I	Barnatenn í FO 1991–2017 síða 6
Mynd II	Torleikastøðið í FO 1991–2017, barnatenn síða 7
Mynd III	Vaksnamannatenn 1991–2017 síða 8
Mynd IV	Torleikastøðið í FO 1991–2017, vaksnamannatenn síða 9
Mynd V	Uppbýtið av tannsjúkum í FO 1991–2017, barnatenn síða 10
Mynd VI	Uppbýtið av tannsjúkum í FO 1991–2017, vaksnamannatenn síða 11
Mynd VII	Barnatenn, kariesstøðan kring landið 1991–2017 síða 12
Mynd VIII	Vaksnamannatenn, kariesstøðan kring landið 1991–2017 síða 13
Samandráttur og tilmæli	síða 14
Orðafrágreiðing	síða 15

INNGANGUR

Í 1991 vórðu tannlæknarnir í Føroyum samdir um at fara undir at skráseta øll skúlabørn fyri tannsjúkur eftir altjóðareglunum hjá WHO. Hetta fyri at fáa nágreinilig tøl til at lýsa tannheilsustøðuna hjá føroyskum børnum. Við hesum hagtlum varð tað skilagóða í regluligari, skipaðari barna- og ungdómstannrøkt eyðsýnt fyri kommunu- og landspolitikarar, og tóku teir undir við hesum.

Søguliga gongdin viðvíkjandi skráseting av tannheilsu í Føroyum

Í 1991, tá føroysku tannlæknarnir fóru undir skipaða skráseting av tannheilsuni hjá børnum og ungum í fólkaskúlanum, var lógin um barnatannrøkt¹ bert galdandi fyri 7–14 ára gomul børn.

Í 1998 víðkaðist lógin um ókeypis tannrøkt til at galda fyri øll børn og ung í 0–15 ára aldri.²

Í 2014 víðkaðist lógin um ókeypis tannrøkt til eisini at fevna um tey 16–17 ára gomlu.³ Sostatt fáa øll føroysk børn og ung í aldrinum 0–17 ár nú tilboð um ókeypis tannrøkt.

Grundarlagið undir skipaðu skrásetingini er *Sundhedsstyrelsens Cirkulære af 22. nov 1999 om indberetning på børne- og ungdomstandplejeområdet*. Í kapittuli 2, §4, stk. 2, stendur: „Indberetningspligten omfatter børn i alderen 5, 7, 12 og 15 år.“

Føroysku tannlæknarnir fylgja hesi lógargreinini.

Í *Løgtingslóg um barna- og ungdómstannrøkt §7, stk 2*, stendur:

„Landstýrismaðurin í heilsumálum skipar fyri, at hagtl yvir tannlæknanna virksemd verða gjørd. Landskassin ber útreiðslurnar fyri gerð av hagtlum“.

Føroyskir tannlæknar fylgja hesi lógargreinini, og Tannlæknafelegið hevur sett eina SEF-nevnd at taka sær av innsavnan og viðgerð av hagtlum fyri børn og ung í Føroyum.

„Frískar tenn alt lívið“

... er endamálið við at brúka tíð, orku og fíggjarmegi upp á tannrøkt.

Skrásetingin av teim 15 ára gomlu í 2017 vísir, at 44% av teimum hava púra frískar tenn. Gloymast skal tó ikki, at 56% hava havt brendar tenn og tí fingið viðgjørt tenninar, og skulu hesar síðani haldast við líka restina av lívinum. Hetta er ikki nøktandi, og arbeiðast má fram ímóti, at enn fleiri børn og ung varðveita heilar og frískar tenn alt lívið.

¹ Kongelig anordning nr. 454 af 7. juli 1986 om ikrafttræden på Færøerne af lov om børnetandpleje.

² Løgtingslóg nr. 23, 6. mars 1998

³ Løgtingslóg nr. 39, 6. mai 2014

Frískar barnatenn			Frískar vaksnamannatenn		
Barnatenn	1991	2017	Vaksnamannatenn	1991	2017
5 ára gomul	29%	73%	7 ára gomul	62%	98%
7 ára gomul	9%	58%	12 ára gomul	12%	61%
-	-	-	15 ára gomul	4%	44%

Talið av børnum við frískum tonnum, t.e. tonnum við ongum karies/holum í, er vaksandi. Á taltalvuni omanfyri sæst, at tannheilsan er alsamt batnað.

Prosentpartur av børnum og ungum við frískum tonnum í Norðurlondum

Niðanfyri eru nýggjastu hagtluni fyri tannheilsuna í Norðurlondum (GG: árstali er ikki tað sama fyri øll londini).

Norðurlendsku hagtluni vísa, at føroysk børn og ung eru væl fyri, tá samanborið verður við hini Norðurlondini.

Aldur	Danmark 2017	Føroyar 2017	Finnland 2015	Ísland 2005	Noregi 2017	Sværíki 2016
12 ára gomul	79%	61%	56%	34%	60%	68%
Frískar tenn						
15 ára gomul	65%	44%	-	20%	-	-
Frískar tenn						

Kelda: Tøl frá norðurlenskum arbeiðsbólki innan indikatarar í tannrøkt.

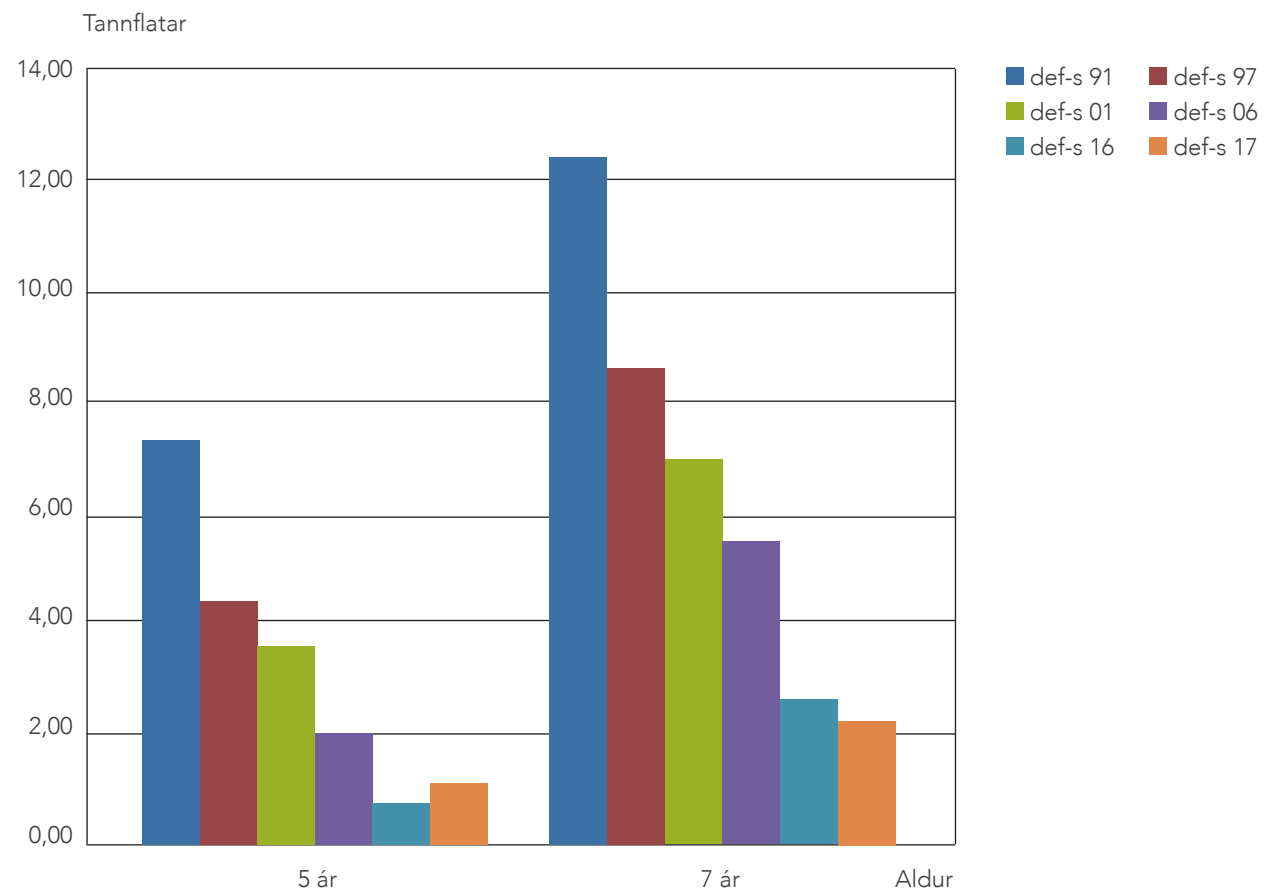
Sum tað sæst á talvuni, høvdu 79 % av teim 12 ára gomlu børnunum í Danmark heilar og frískar tenn í 2017. Til samanberingar vóru í sama aldursbólki 61% av føroyskum børnum, ið eingi hol høvdu í 2017.

Endamálssetningurin hjá føroyskum tannlæknum: „Frískar tenn alt lívið“ er enn ikki rokkin fyri øll. Tí er tað neyðugt framhaldandi at arbeiða miðvíst við upplýsing og fyriryrgjandi tannrøkt, fyri at tannheilsan hjá børnum og ungum í Føroyum skal gerast enn betri. Fyrimunirnir við góðari tannheilsu eru eyðsæddir, og fyri einstaka borgaran eins væl og fyri samfelagið sum heild er fyriryrgjandi tannrøkt minni orkukrevjandi og biligari enn tannviðgerð. Vansarnir av vánaligari tannheilsu eru hinvegin nógvir í gerandisdegnum, so sum pína, manglandi svøvnur, trupulleikar við at tyggja/eta og trupulleikar við at mæta upp í barnagarði/i skúla/til arbeiðis. Harumframt kunnu vánaligar tenn hava ávísa stigmatisering við sær.

Tann orkan, sum nú verður lögð í at fremja tannheilsuna hjá unga ættarliðnum, verður væl afturlønt seinni.

Mynd I

Barnatenn hjá 5 og 7 ára gomlum í Føroyum. Skrásetingar frá 1991 til 2017

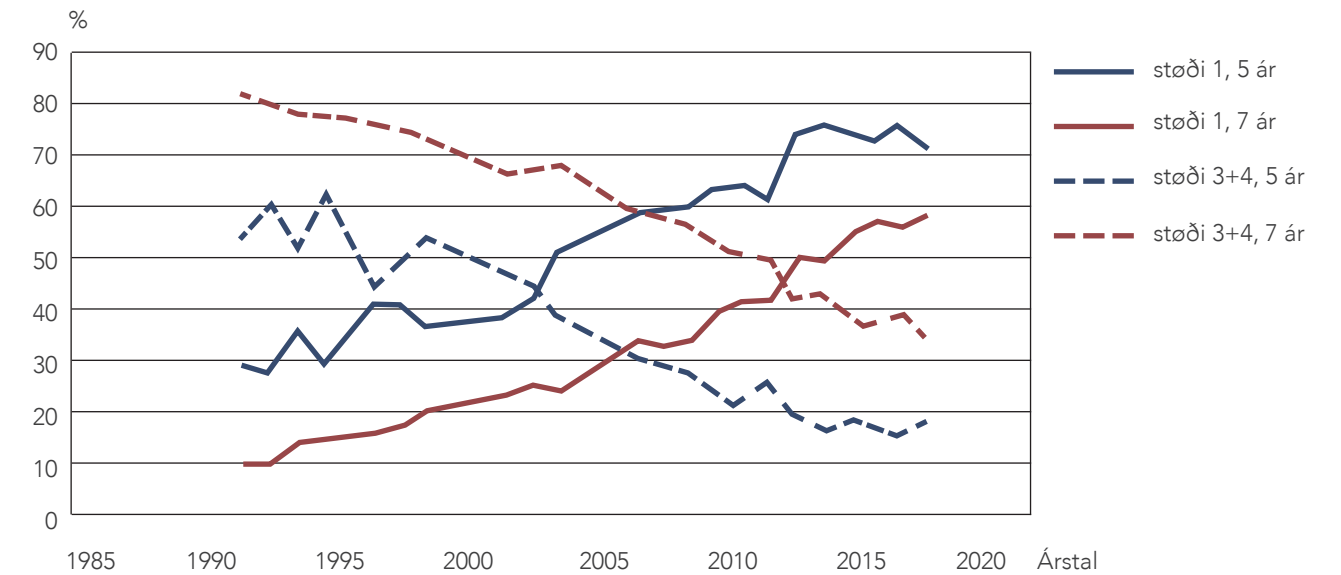
Mynd I: mongdin av sjúkum tannflatum⁴ (landsmiðaltøl) fyri barnatenn hjá 5 og 7 ára gomlum børnum.

Niðurstøða: Stabbamyndin vísir, at miðaltalið av tannsjúkum í barnatønnum hjá føroyskum børnum sum heild er minkað munandi í tíðarskeiðnum 1991–2017.

⁴ Sí orðfrágreiðing á síðu 15.

Mynd II

Torleikastøðið,⁵ barnatenn hjá 5 og 7 ára gomul, 1991–2017:

Mynd II: Avmyndar „torleikastøðið,” t.v.s., hvussu nógv prosent av børnunum eru ávíkavist á:

- Støði 1 = Hava frískar tenn við ongum karies. Víst við óbrotnum (fullteknaðum) strikum.
- Støði 3+4 = Hava tenn við álvarsomum karies. Víst við brotstrikum.

Okkara mál er, at óbrotnu strikurnar skulu liggja so ovarlaga sum gjørligt, og brotstrikurnar so niðarlaga sum gjørligt. Vit vilja v.ø.o. stremba eftir, at torleikastøðið alsamt batnar.

Á Mynd II sæst, at soleiðis hevur gongdin eisini verið í tíðarskeiðnum frá 1991–2017.

Kariesstøðið í barnatønnum verður sum heild minni álvarsamt í hvørjum, og tað merkir samstundis, at talið av børnum við frískum barnatønnum økist:

Prosentparturin av børnum við frískum barnatønnum á støði 1 økist støðugt:

- Fyri 5 ára gomul vaks prosentparturin frá umleið 29 prosentum í 1991 til uml. 72 prosent í 2017.
- Fyri 7 ára gomul vaks prosentparturin frá umleið 9 prosentum í 1991 til uml. 58 prosent í 2017.

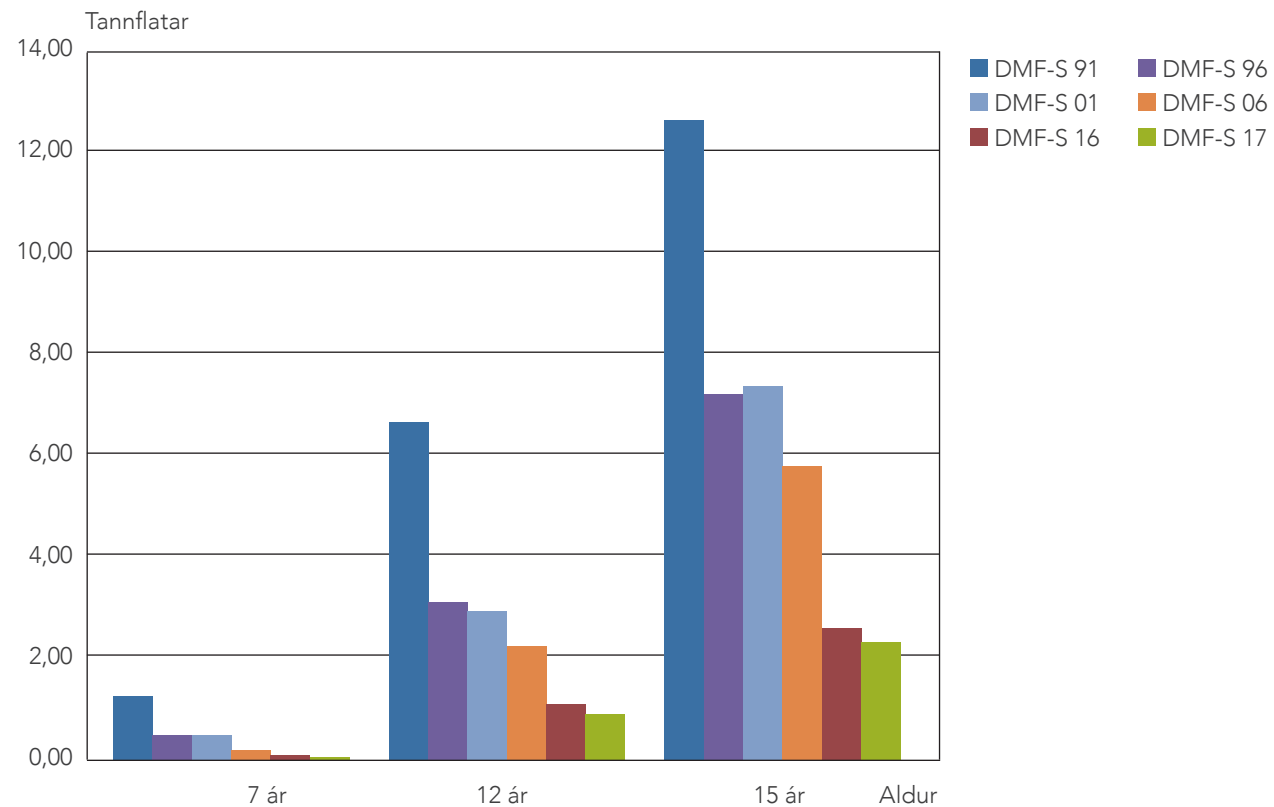
Prosentparturin av børnum við brendum barnatønnum á støði 3 og 4 er harafturímóti støðugt minkandi:

- Fyri 5 ára gomul minkaði prosentparturin frá umleið 53 prosentum í 1991 til uml. 16 prosent í 2017.
- Fyri 7 ára gomul minkaði prosentparturin frá umleið 82 prosentum í 1991 til uml. 36 prosent í 2017.

⁵ Sí orðfrágreiðing á síðu 15.

Mynd III

Vaksnamannatenn hjá 7, 12 og 15 ára gomlum í Føroyum. Skrásetingar frá 1991 til 2017

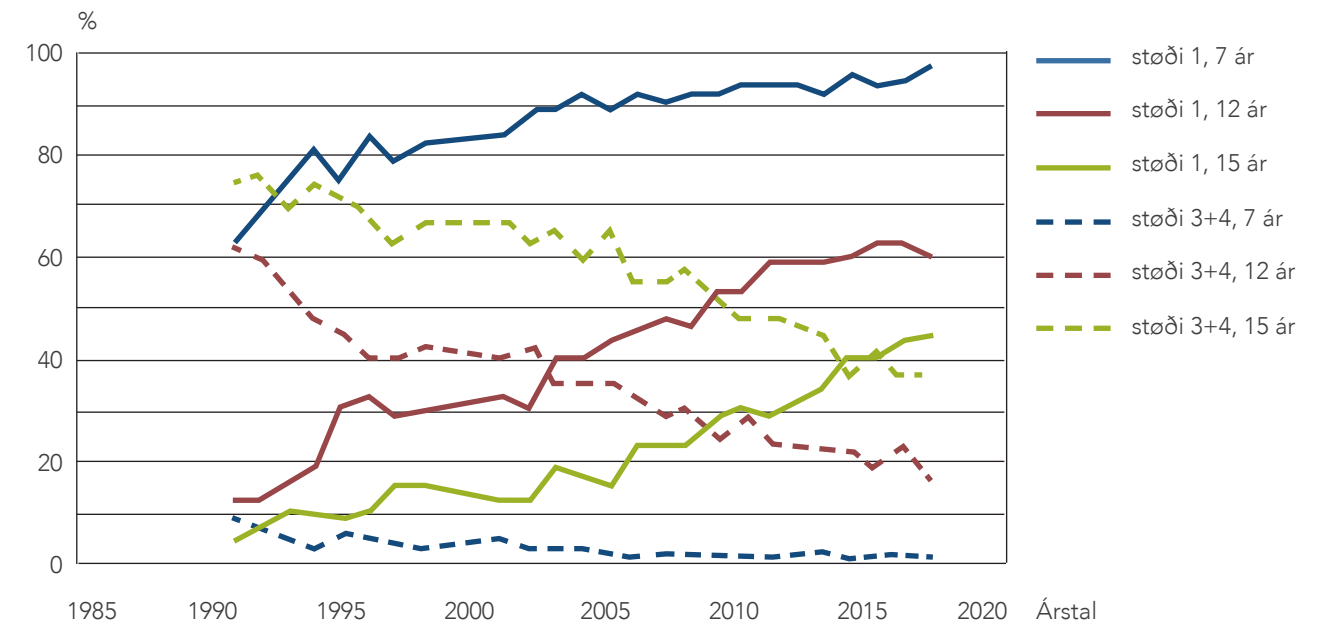
Mynd III: Mongdin av sjúkum tannflatum í vaksnamannatönnunum⁶ (landsmiðaltøl) hjá 7, 12 og 15 ára gomlum børnum í Føroyum frá 1991 til 2017.

Niðurstøða: Myndin vísir, at talið av brendum tannflatum á vaksnamannatönnunum er minkað nógv fyri 7, 12 og 15 ára gomul. Frá 1991 til 1996 minkar talið skjótt, og síðani gongur tað seinni, tó framhaldandi rætta vegin.

⁶ Sí orðfrágreiðing á síðu 15.

Mynd IV

Torleikastøðið,⁷ vaksnamannatenn hjá 7, 12 og 15 ára gomlum, 1991–2017:

Mynd IV: avmyndar „torleikastøðið,“ t.v.s., hvussu nógv prosent av børnum eru ávikavist á:

Støði 1 = hava frískar tenn. Víst við óbrotnum strikum.

Støði 3+4 = hava tenn við álvarsomum karies. Víst við brotstrikum.

Niðurstøða: Ynskiligt er, at óbrottu strikurnar skulu vera so ovarlaga sum gjørligt, og brotstrikurnar so niðarlaga sum gjørligt. Sum tað sæst á strikumyndini omanfyri, hevur hetta eisini verið gongdin higartil. Sum heild hækkar prosentparturin av børnum við púra frískum tönnum (støði 1) alsamt:

- Fyri 7 ára gomul fór prosentparturin frá uml. 62 prosentum í 1991 til uml. 97 prosent í 2017
- Fyri 12 ára gomul vaks prosentparturin frá uml. 12 prosentum í 1991 til uml. 61 prosent í 2017. Hetta er eitt vet minni enn í 2015, har 64 prosent av teim 12 ára gomlu vóru á støði 1
- Fyri 15 ára gomul fór prosentparturin frá uml. 4 prosentum í 1991 til góð 41 prosent í 2017

Prosentparturin av børnum við álvarsomum karies í vaksnamannatönnunum (støði 3 + 4) er hinvegin lækkaður:

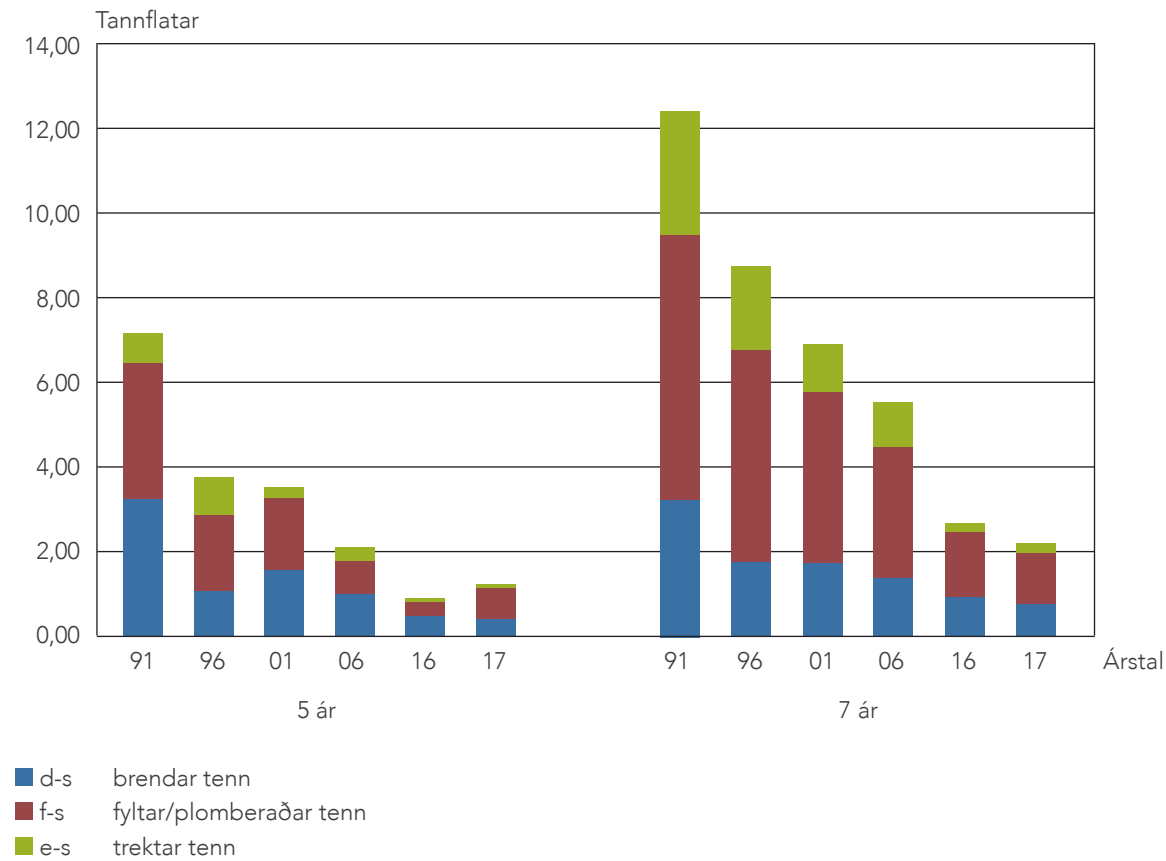
- Fyri 7 ára gomul lækkaði prosentparturin frá 8,5 prosentum í 1991 til 0,16 prosent í 2017
- Fyri 12 ára gomul lækkaði prosentparturin frá 62 prosentum í 1991 til 19,5 prosent í 2017
- Fyri 15 ára gomul lækkaði prosentparturin frá 75 prosentum í 1991 til 37 prosent í 2017

⁷ Sí orðfrágreiðing á síðu 15.

Mynd V

Tannsjúkur í **barnatönnum** hjá 5 og 7 ára gomlum børnum, 1991–2017

Skrásettar sum sjúkir **tannflatar (surfaces)** í miðal og býttar upp í brendar, fyltar og trektar flatar.

Mynd V: Myndin vísir defs⁸-virðini fyri barnatenn hjá 5 og 7 ára gomlum børnum. defs-virðið⁹ er miðaltalið á sjúkum flatum á barnatönnum, t.v.s brendir/fyltir/trektir flatar tilsamans. Í alt eru barnatenninar 20 í tali og hava tilsamans 88 flatar. Í 2017 var talið á sjúkum flatum á barnatönnunum hjá 5 ára gomlum í miðal 1,19 flatar og fyri tey 7 ára gomlu var miðaltalið 2,47 flatar.

Niðurstøða: Stabbarnir vísa, at talið á brendum flatum á barnatönnum er støðugt minkandi, og tað er talið á trektum barnatönnum somuleiðis.

Tað vil samanumtikið siga, at alt færri barnatenn verða trektar, og harvið verða sjálvsagt fleiri barnatenn varðveittar, hóast tær eru ella hava verið brendar. At varðveita barnatenninar hevur m.a. stóran týdning fyri, at vaksnamannatenninar koma fram á rætta plássið.

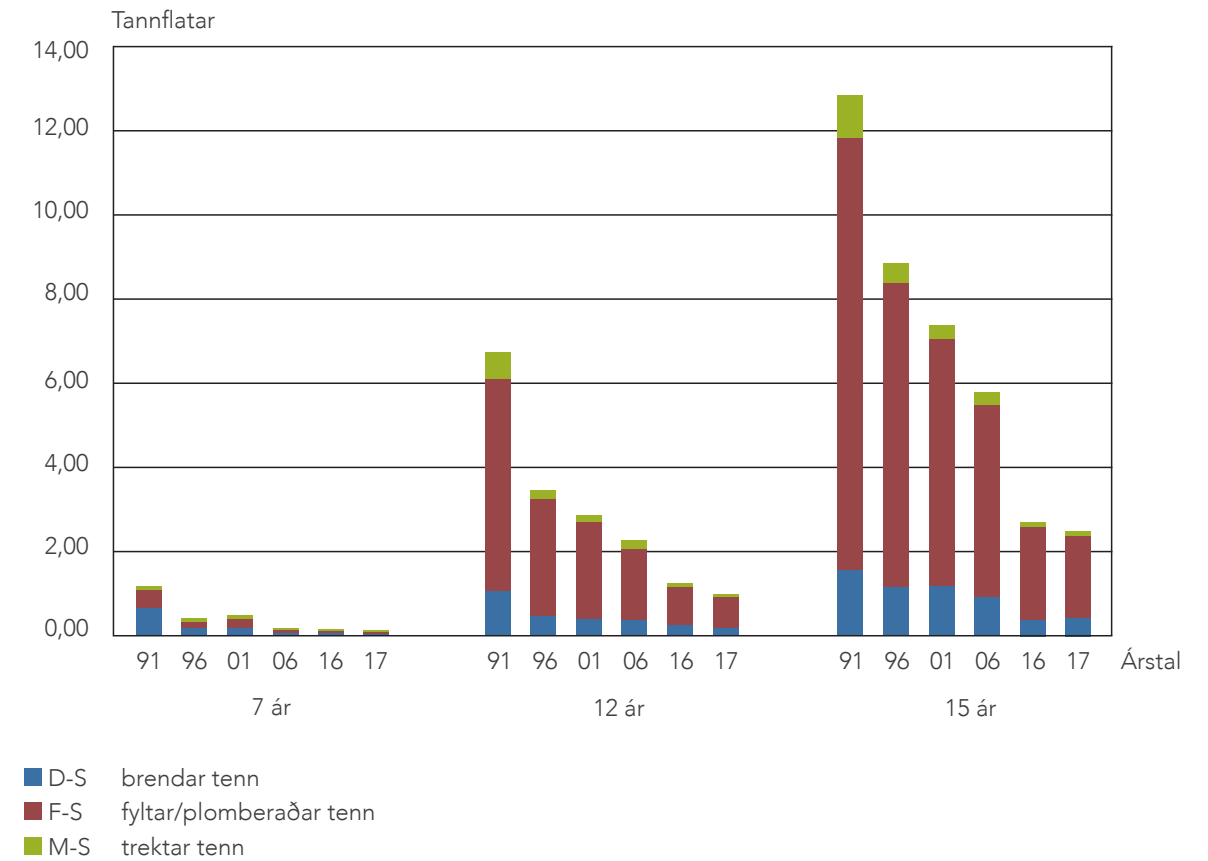
⁸ Lítlir stavir í styttingini dmf-s merkja, at tøluni galda fyri barnatenn.

⁹ Sí eisini orðafrágreiðing á síðu 15..

Mynd VI

Tannsjúkur í **vaksnamannatönnum** hjá 7, 12 og 15 ára gomlum børnum, 1991–2017

Skrásettar sum sjúkir **tannflatar** í miðal og býttar upp í brendar, fyltar og trektar flatar.

Mynd VI: Myndin vísir DMFS¹⁰-virðini fyri vaksnamannatenn hjá ávikavíst 7, 12 og 15 ára gomlum í Føroyum. DMFS-virðið¹¹ er miðaltalið á sjúkum flatum á vaksnamannatönnum tilsamans, t.v.s. á brendum/fyltum/ trektum flatum. Í alt eru 28 vaksnamannatenn, og hesar hava tilsamans 128 tannflatar. Í 2017 var talið á brendum tannflatum hjá 7 ára gomlum 0,05, hjá 12 ára gomlum 1,12 og hjá 15 ára gomlum 2,27 tannflatar í miðal.

Niðurstøða: Stabbarnir vísa, at talið á brendum vaksnamannatönnum er støðugt minkandi, og tað er talið av trektum vaksnamannatönnum somuleiðis. Frá 1991 til 2017 er støðan batnað í øllum teimum skrásettu aldursbólkunum. Serliga hjá teimum 15 ára gomlu síggjast stór framstig, og gevur hetta góðar vónir um, at alt fleiri kunnu varðveita sínar egnu tenn í góðum standi alt lívið.

¹⁰ Stórir stavir í styttingini DMF-S merkir vaksnamannatenn.

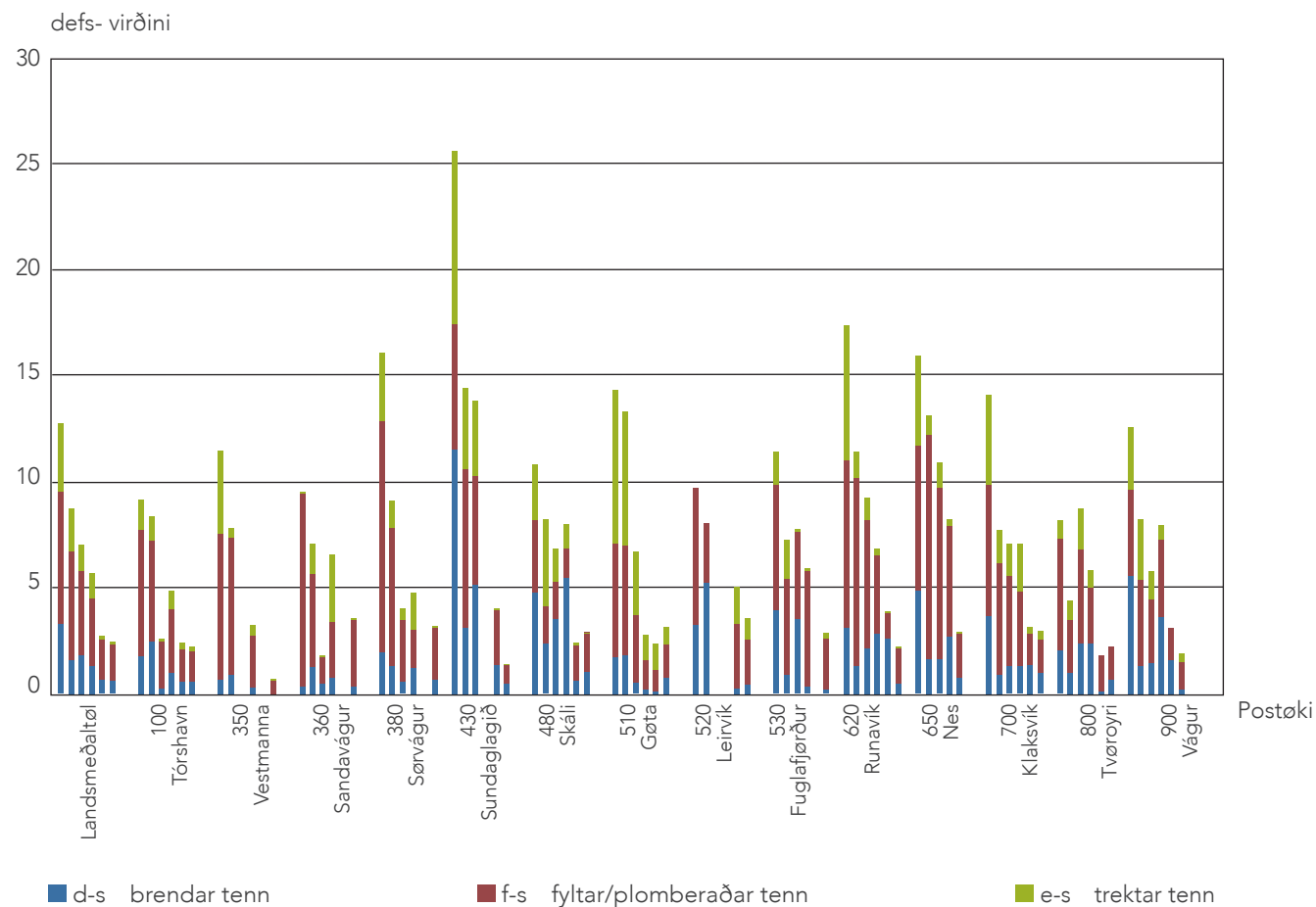
¹¹ Sí orðafrágreiðing á síðu 15.

KARIESSTØÐAN KRING LANDIÐ

Mynd VII og VIII vísa def- og DMFS-virðini í kommununum kring landið. Fleiri kommunusamanleggingar eru framdar. Hetta hevur við sær, at skráseting av tannheilsuni í summum av hesum kommununum nú eru savnaðar undir einum postnummari. Dømi um hetta er Eysturkommuna, har postnummurini 510 og 520 í 2017 eru savnað undir 510.

Mynd VII

Barnatenn. Kariesstøðan kring landið og í einstøku kommununum 7 ára gomul. def- virði¹² frá 1991–2017:

Mynd VII: vísir kariesstøðuna fyri barnatenn hjá 7 ára gomlum børnum í ymsu kommununum í árunum 1991, 1996, 2001, 2006, 2016 og 2017.

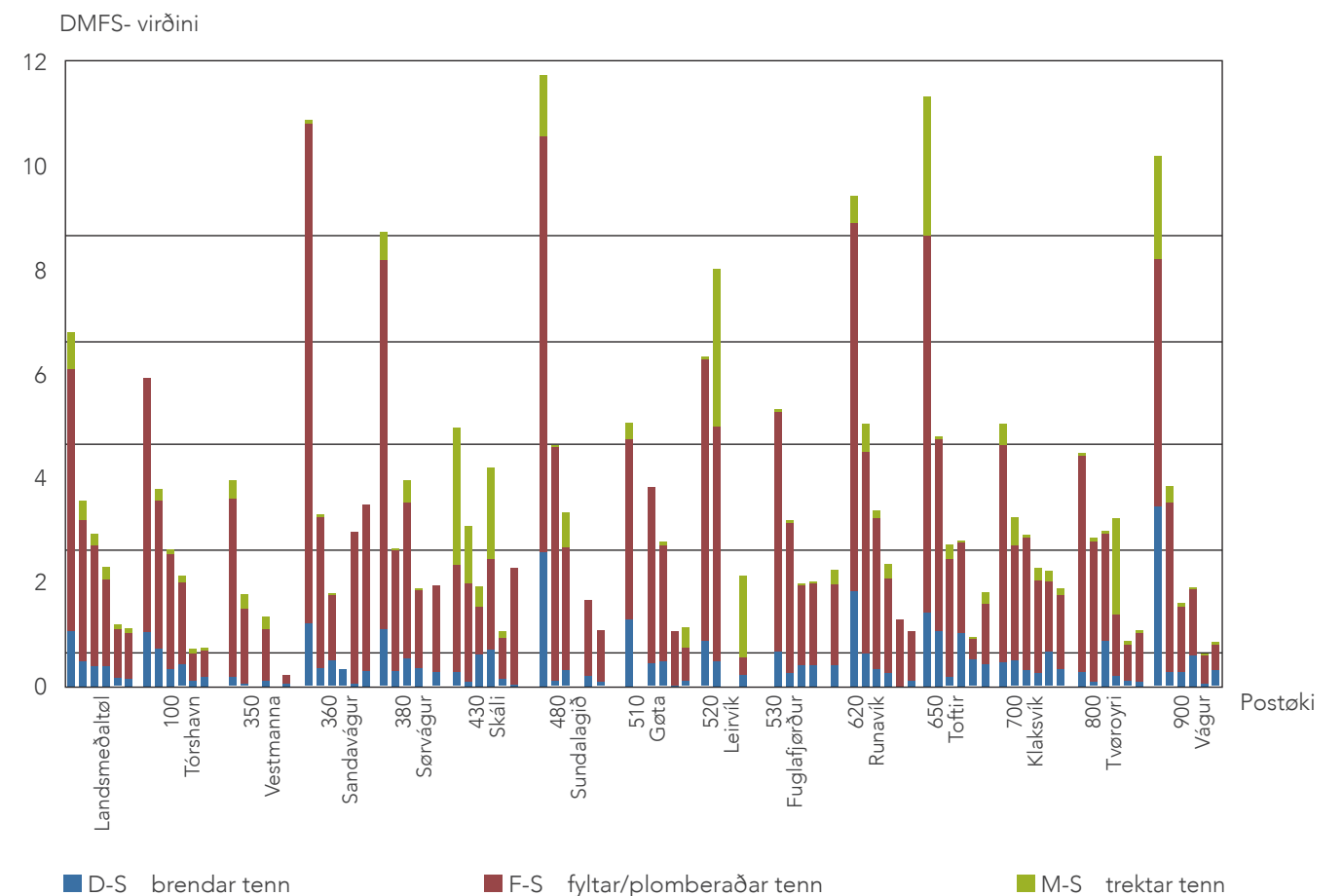
Landsmiðaltølini eru ytst vinsturmeigin, síðan koma miðaltølini fyri hvørja einstaka kommunu. Kommunurnar eru settar upp eftir postnummari við hækkandi tali frá vinstru til høgru.

¹² Sí orðafrágreiðing á síðu 15.

Niðurstøða: Hóast miðaltalið av barnatönum við karies er eitt sindur skiftandi frá einari kommunu til aðra og frá ári til ár, hevur gongdin fyri alt landið í tíðarskeiðnum frá 1991–2017 verið tann, at føroysk børn hava alsamt færri hol í barnatönum, og alt færri barnatenn verða trektar.

Mynd VIII

Vaksnamannatenn. Kariesstøðan kring landið og í einstøku kommununum 12 ára gomul. DMFS-virði¹³ frá 1991–2017:

Mynd VIII vísir kariesstøðuna fyri vaksnamannatenn hjá 12 ára gomlum børnum kring landið í árunum 1991, 1996, 2001, 2006, 2016 og 2017.

Miðaltølini fyri alt landið eru ytst vinsturmeigin, og síðan eru tøluni fyri kommunurnar settar upp eftir postnummari sum í talvu VII.

Niðurstøða: Tølini fyri vaksnamannatenninar í talvu VIII vísa líknandi framstig sum tøluni fyri barnatenninar í talvu VII. Úrslitini fyri kommunurnar eru skiftandi og lækka ikki í beinum raði allastaðni. Tó er kariesstøðan munandi batnað í øllum økjum frá 1991 til 2017, og samanumtikið er talið av brendum tönnum minkað ár undan ári í skrásetingartíðarskeiðnum fyri alt landið. Nøgðin av trektum vaksnamannatönum er í sama tíðarskeiði minkað niður í mestsum einki.

¹³ Sí orðafrágreiðing á síðu 15.

SAMANDRÁTTUR OG TILMÆLI

Sambært Løgtingslóg nr. 23 frá 6. mars 1998 við uppiskoytinum, Løgtingslóg nr. 39, 6. mai 2014, so eru øll børn og ung millum 0 og 17 ár í Føroyum fevnd av tilboðnum um ókeypiss tannrøkt.

Føroyar eru á sama støði sum hini Norðurlondini bæði viðvíkjandi tilboðnum um tannrøkt til børn og ung og viðvíkjandi úrslitum, ið eru rokkin til frama fyri tannheilsuna hjá teimum.

Við støði í SEF-skrásetingini kann staðfestast, at hóast tannheilsan hjá føroyskum børnum er batnað nógv, kann hon gerast uppafur betri.

Ynskiligt er at minka munandi um kariestilgongdina. Serligur dentur má leggjast á at minka um talið á børnum við álvarsamari kariessjúku (torleikastøði 3–4) og at vaksa um talið á børnum, sum hava heilt frískar tenn (torleikastøði 1). Endamálið er, at so nógv sum yvirhøvdur gjørligt varðveita frískar og sterkar tenn alt lívið, og sjálv verða før fyri at røkja sínar tenn.

Sum er, er ikki lógarkrav at skráseta tey 16 og 17 ára gomlu. Tískil eru eingi hagtøl fyri hesar árgangir, og er ikki gjørligt at hava tey við í hesi kariesskrásetingini. SEF-nevndin heitir á tannlæknarnar eisini at skráseta tey 17 ára gomlu.

Ynskiligt er at fáa hagtøl fyri kariestøðuna hjá vaksnum. Her verður hugsað um talið á frískum, brendum, fultum og trektum tonnum, umframt handilstonnum og implantatum. Sjúkur í tannhaldinum eru ofta atvoldin til, at eldri fólk missa tenninar, og tí er tað týðningarmikið eisini at skráseta tannhaldssjúkur.

Eingi almenn hagtøl viðvíkjandi tannheilsuni hjá teim vaksnu eru til taks í Føroyum. SEF-nevndin heldur tað vera umráðandi at fáa hagtøl fyri henda bólk til vega. Vit hava ár eftir ár umrøtt týðningin av hesum, men tíverri er einki hent enn. Heitt verður tí á Tannlæknafelagið og privatu tannlæknarnar í samráð við Heilsutrygd at arbeiða víðari við hesum málinum. Ein leistur, ið kann nýtast, er at skráseta ávísar árgangir. Í Danmark er avtala gjørd millum tannlæknar og Sygesikringen um, at ávísir árgangir, tey 25, 40 og 65 ára gomlu, skulu skrásetast. Harumframt mæla vit til eisini at skráseta tey 75 og 85 ára gomlu í Føroyum havandi í huga, at miðallivialdurin í okkara parti av heiminum er hækkandi.

SEF-frágreiðingin, ið er umbiðin av Heilsumálaráðnum, verður givin út annaðhvørt ár.

November 2018, SEF-nevndin hjá Tannlæknafelagnum

Sigrid Arge, tannlæknastjóri Tórshavnar Kommuna
og Unn Jakobsen, tannlæknaleiðari, Klaksvíkar Kommuna

ORÐA- FRÁGREIÐING

SEF (Sjónlig Eyðkennis Fyribrygdi): Skráseting av tonnum (ella tannflatum): av brendum tonnum, fyllingum, trektum tonnum, vantandi tonnum, bitfeilum, tannhaldssjúkum o.a.t.

DMF-S/def-s: Talið av sjúkum flatum tilsamans

S/s: „surfaces“ = flatar

DMF-T/def-t: Talið av sjúkum tonnum tilsamans

T/t: „tooth“ = tonn

Stórir stavir = vaksnamanntenn/Lítillir stavir = barnatenn

D/d: „decayed“ = brendir tannflatar ella brendar tenn

M/e: „missing“/„extracted“ = trektir tannflatar ella trektar tenn

F/f: „filled“ = fylltir tannflatar ella fylltar tenn

Torleikastøði: (á donskum sværhedszoner) = % talið av børnum, sum hava:

STØÐI 4 <i>Hol í framtonnum og á sløttum flatum</i>	Allir flatar móti andliti og munnholu (uttan lagdir í jakslum og framtonnum) Síðufatar longst móti miðjuni á kinntonnum. Allir síðufatar á framtonnum
STØÐI 3 <i>Hol á síðufatum</i>	Allir síðufatar á jakslum og framjakslum. Síðufatar longst frá miðjuni á kinntonnum
STØÐI 2 <i>Hol í natúrligum foyrum og lagdum</i>	Allir tyggiflatar. Allar lagdir á fram- ella baksíðu á jakslum og framtonnum
STØÐI 1 <i>Einki hol</i>	Heilar og frískar tenn

Barnatenninar eru 20 í tali og hava tilsamans 88 tannflatar.

Vaksnamannatenninar eru 28 í tali og hava tilsamans 128 tannflatar. (vísdomsjakslarnir verða ikki taldir við).

SCOR: Sundhedsstyrelsens Centrale Odontologiske Register.

OCR: Optical Character Recognition.

WHO: World Health Organisation: Heimsheilsustovnurin undir ST.

Keldur:

Føroysk SEF-tøl 1991–2017

Landsfólkayvirlitið 2008–2017

Postverk Føroya: Posttøki/postnummur

Quality indicators in oral health care, Sundhedsstyrelsen

Sundhedsstyrelsens Indberetning på børne og ungdomstandplejeområdet, 1999

Lógarverk:

Løgtingslóg nr. 23 frá 6. mars 1998 um barna- og ungdomstannrøkt

Løgtingslóg nr. 39 frá 6. mai 2014 um broyting í lóg um barna- og ungdomstannrøkt

